

NAČRT UVODA K DIVINI COMMEDII.

(ZA ŠESTSTOLETNICO DANTEJEVE SMRTI.)

DR. J. DEBEVEC.

Spodobi se, da se »Dom in Svet«, ki že od leta 1910. prinaša prevod Divine Commedie, letos, ob šeststoletni obletnici smrti, razen s prevodom tudi z izvirnim člankom — kakršnimkoli — spomni poeta Commedie ter temu velikemu geniju ob tej priliki postavi majhen spomenik ljubezni in spoštovanja. Ljubezen in spoštovanje vseh narodov svetá zasluži ta poet kakor noben drugi: zakaj noben drugi ni s tako plamtečo besedo zagovarjal miru med narodi ter obsojal krvavih vojn, kakor on (njegova Divina Commedia bi pač morala odprta ležati na mizi pred odposlanci svetovne mirovne konference!); in ljubezen in spoštovanje vseh krščanskih narodov zasluži ta poet, ker je prvi v veličastni pesnitvi proslavil skoro vse resnice krščanstva.

Vseučilišča starega in novega sveta, učena društva, posamezniki, papež Benedikt XV., vse se je letos spominjalo tega velikega moža; pač marsikateri je letos — pod vtisom slavlja — vzel v roke to nesmrtno pesnitev — v izvirniku ali prevodu — ter se poglobil vanjo, gotovo v svojo ogromno korist. Z lahkoto se je to zgodilo pri drugih narodih, ki imajo dobrih prevodov na izbiro. Pri nas, žal, ga še nimamo celotnega in v obliki knjige; zamudili smo to lepo priliko, ki je ne bo več take do l. 1965. S tiho žalostjo gledamo za njo, za to lepo priliko, ki je od dne do dne bolj oddaljena od nas... Tolaži

nas nekoliko misel, da imajo mnogi v rokah izvirnik, kar je še neprimerno bolje. In sebi v tolažbo se želim s temi čitatelji nekoliko pogovoriti. O čem? Vsi vemo, da Dantejevo čtivo ni lahko; kaj moramo torej vedeti, če hočemo Commedio v izvirniku s pridom čitati?

Dantejev jezik seveda najprej; to se razume. Ali razen jezika se je v 600 letih nabrala cela gora stvari in okoliščin, ki nas loči od pesnika ter nam zastira pregled in razumevanje njegove poezije. To je razloček kakor med veličastno gotško cerkvijo tiste dobe, kjer je vse kipel in hitelo kvišku, v en vrh, in pa med moderno — recimo — vseučiliško zgradbo, kjer je vse diferencirano na nebroj posameznih strok ter se dela, le z mikroskopom in retorto in človek skuša le s svojim umom prodreti v globino vseh stvari. Kaj torej treba vedno pred očmi imeti ob čitanju Commedie?

Najprej politične in socialne razmere v Evropi in zlasti v sosedni Italiji pred 600 leti. Bile so pač enake kakor v naših krajih takrat; vladale so povsod »turške« ali »albanske« razmere: bili so časi fevdalstva, pokrajine razdeljene v nebroj majhnih grofij, kneževin, nezavisnih mest; za par ur hodá, pa si bil že v drugi »državi«, pod drugim gospostvom, svetnim ali duhovskim (škofije, samostani); stoletne pravde so tekle med mejaši; vsak je hotel rasti in mogočen postati na račun svojega soseda; srednja Evropa je bila eno samo veliko pretepališče, grof zoper grofa, vitez zoper viteza, mesto zoper mesto; med premaganci so se vršile neusmiljene krutosti; nihče ni mogel potovati iz kraja v kraj razen v velikem, oboroženem spremstvu; podložniki so obdelovali zemljo za svoje gospode pod varstvom grajskih hlapcev; puščenje polj in drevja je bilo na dnevnem redu;

vsled tega tudi velike lakote; trgovine ni bilo, denarja malo; skoro na vsakih sto korakov je veljalo drugo pravo; vsa »višja« družba se je delila v stranki gibelinov in gveľfov, in vsaka teh dveh se posebe v nove stranke (n. pr. v Firenci gveľfovska v »črne« in »bele«); moč nemškega cesarja je bila oslABLJENA. (Precej vpogleda v te razmere nam nudita zgodovinski povesti »Veliki grof« in »Pegam in Lambergar dr. Fr. Detele, dasi rišeta bolj razmere 15. stoletja; iz 13. stoletja, dobe križarskih vojn, in 14. Slovenci še nimamo — kolikor je meni znano — zgodovinskih povesti ali romanov s širokim kulturnim ozadjem, kakor imajo n. pr. Hrvatje »Kletvo« Šenoino.)

Tudi cerkvene razmere so bile takrat silno razdrapane; vse se je pripravljalo za nesrečno shizmo 15. stoletja: papež je bival v Avignonu, v »babilonski sužnosti«, premnoži škofje, so se smatrali le bolj za svetne vladarje ali celo vojskovodje; simonija se je bila razpasla. Vsled vsega tega je silno trpel ugled Cerkve.

Izhoda iz teh žalostnih razmer je iskal s svojim vročim srcem Dante; videl je rešitev samó v tem: en cesar naj vlada nad telesi, en papež nad dušami; oni naj skrbi za gmotni, ta za večni blagor človeštva; oba naj bivata v Rimu. S krepko roko naj cesar kroti vse nepokorne kralje in kneze; lakomnosti naj papež zapre vrata v svetišče, da bo Cerkve samó evangelijski oznanjevala. Takó bo zavladal mir na svetu. Tako vidimo, da se je iz potreb časa rodilo njegovo ves svet obsegajoče reformno delo. S tega vidika pa tudi razumemo nekaj najvažnejših točk v Commedii: silni, svetli plameni srda švigajo iz njegovih tercijn zoper vse tiste, ki se pregrešé zoper oni najvišji oblasti, srd zoper francoskega kralja Filipa Lepega, ki je zaprtega imel papeža Bonifacija VIII. v mestecu Anagni (Vice, XX., 86. nsl.), kakor zoper vse, ki so rušili sveto rimsko cesarstvo (Raj, spev VI.); z istega vidika razumemo, zakaj je Dante na dno svojega Pekla obsodil Rimljana Bruta in Kasija — umorila sta bila Julija Cezarja, ustanovitelja rimskega cesarstva — ter Judeža Iškarijota, izdajavca Zveličarjevega; z istega vidika končno razumemo vse ostre invektive (napade) zoper nedrednosti, ki jih je Dante videl v Cerkvi.

Nobeno veliko umetniško delo ne nastane namah in tudi ni plod enega samega uma: pripravljajo ga celi rodovi. To velja za Homera, Šekspira, pa tudi za Danteja. V to svrhu, da bi mogli presoditi, kaj ima tudi Dante od raznih svojih prednikov, bi morali študirati t. zv. misterije, t. j. dramatično predstavljanje poslednjih reči, ki se je godilo navadno v cerkvah, in sicer takó, da je trinadstropen oder predstavljal spodaj pekel, na vrhu raj, v sredi zemeljsko življenje. V Franciji in Italiji so misterije predstavljali zlasti o veliki noči; v Firenci se je ob Dantejevem času vršila neka taka predstava na mostu čez reko Arno. Prav lahko mogoče je, da je Dante prejel vpliv od takih misterijev, morda tam v Peklu, za spev 21. in 22. (vragi, ki mučijo v vreli smoli trpeče greš-

nike). Sem sodijo tudi razne vizije onstranskega sveta, ki so jih imele razne osebe že davno pred Dantejem: že Homer pripoveduje v Odiseji o potovanju Odisejevem v Tartar, za njim Vergilij o Eneju (VI. spev Eneide); mnogo teh stvari je imelo muslimansko slovstvo (prav v zadnjem času, l. 1920., je v Madridu odkril katoliški duhovnik Miguel Asin Palacics, profesor arabščine na vseučilišču, v knjigi »La escatología musulmana en la Div. Commedia« nove dokaze za vplive muslimanske mistike na Dantejevem delo); več takih zamaknjenj v oni svet vsebuje knjiga »Speculum maius«, za Danteja mnogo čitana, zlasti zamaknjenje kralja Karla Tolstega in pa irskega viteza Tundala; nedvomno je vplival tudi spis, izdan v samostanu Monte Casino v Neaplju v začetku 14. stoletja, v katerem se popisuje, kako je devetleten deček Alberigo, sin nekega viteza, devet dni ležal v nezavesti, medtem ko je njegova duša potovala skozi pekel in raj). Podobno zamaknjenje v oni svet opeva (v verzih) slednjič tudi spis Tesoretto (Mala zakladnica) Brunetta Latini, ki ga je Dante gotovo čital, saj je bil Brunetto njegov učitelj. — S tem smo se te vrste srednjeveškega slovstva, t. zv. eshatoloških spisov, komaj doteknili; bilo jih je še več. Kaj čuda, če so v marsičem vplivali tudi na Danteja?

Tretje, kar bi za razumevanje Commedie morali vedeti, je prepoved verske misli, verskega čustvovanja v 12. in 13. stoletju; zlasti trije samostanski redovi, ki so takrat nastali, so vplivali na prepoved: red cistercijanov, dominikancev ter frančiškanov. Kako so na Danteja silno vplivali, se vidi v Commedii, kjer mu v poslednjih treh spevih Raja (31.—33.) cistercijan sv. Bernard, velik častivec Marijin, razkazuje najvišji nébes, in iz spevov 11. ter 12. Raja, kjer čitamo najlepši biografiji sv. Frančiška Asiškega ter sv. Dominika, ki sta se kdaj spisali. Versko navdušenje je takrat prešinjalo srca, iz ljubezni do Boga so tisoči žrtvovali svojo osebno svobodo s samostanskimi obljubami. Ljubezen do Boga diše iz vse Commedie, posebno iz vseh spevov Raja; tu čitamo tudi slavospev na slovesno obljubo (Raj, spev 4. in 5.). Redovniki so bili tudi nositelji verske lirike. Najslavnejši je bil pač frančiškan Jacopone da Todi (umrl 25. decembra 1306). Takrat sta nastali sloveči verskolirski pesmi Stabat Mater (zložil Jacopone ?) in Dies irae (spesnil najbrž frančiškan Tommaso da Celano, umrl okoli l. 1255.). Obe sta zloženi v rimanih trivrstičnih kriticah, nekakšnih predhodnicah Dantejeve tercine. Lepo nam pričuje vpliv frančiškanske poezije na Danteja sporočilo (morda je samo anekdota), da je bil Dante svoj Inferno začel pisati v latinskem jeziku, a da so mu pesmi Jacoponove, zložene v narodnem jeziku (v umbrijskem narečju), pokazale pot v lepo toskanščino, ki je postala podlaga italijanskega književnega jezika.

Kdor pazno čita Commedio, kmalu zapazi, da je bil Dante v marsičem še trubadur in velik prijatelj poezije trubadurjev. In takó je bilo — č e t r t i č

— velekoristno, študirati provensalsko trubadursko poezijo, katero je Dante takó točno poznal (saj je v 26. spev Vic vpletel tri provensalske tercine!), poezijo, ki je uvedla češčenje žene, ter iz nje v Bologni (v 13. stoletju) nastalo novo lirično strujo, tako zvano dolce stil nuovo, ki je v svetno liriko uvedla nekakšno mistiko, oboževanje ženske, nekakšno ekstatiko ljubezni: ljubljeno žensko bitje postane nekaj skrivnostnega, angelska prikazen, z vsemi popolnostmi, napolnjujoč vsakogar, ki jo vidi, z najblažjimi, najsvetejšimi čuvstvi. Oče te za takrat nove struje je bil Guido Guinicelli iz Bologne (umrl l. 1276.). Iz te struje je izrastla Dantejeva Beatrice v mladostnem spisu »Vita nuova« (t. j. Izza mladih dni). Pozneje, v zreli dobi, se je Dante vpliva struje »stilnovistov« popolnoma prostil (nekako takó, kakor je bil Goethe v mladosti romantik in viharnik, v moški dobi pa uravnotežen klasik).

V 13. stoletju je v sv. Tomažu Akvinskem srednjeveška filozofija, t. zv. sholastika, dosegla svoj najvišji vrh. Na vseh tedanjih vseučiliščih Italije, Francije in Nemčije so jo učili, so se vršile znanstvene »disputacije« na nje podlagi. Dante je sholastiko temeljito poznal; v nekaterih spevih Raja (n. pr. v 2. in 4.) imamo skoro kar prave slike takih sholastičnih disputacij. Kdor hoče res do dna razumeti Commedío, se mora z veliko ljubeznijo poglobiti v študij zlasti dela Akvinčanovega Summa theologia; zakaj mnogo resnice ima v sebi izrek, da je Commedia nekakšna Summa v poetični obliki. Če ta važni činitelj Commedie šele na petem mestu imenujemo, ni s tem rečeno, da ne sodi morda na prvo. (Dantejev zbornik, ki izide pod uredništvom dr. Resa za 600 letnico, bo prinesel razpravo o sholastiki po Danteju izpod peresa dr. Aleša Ušeničnika.)

Dante je bil izmed najbolj učenih ljudi svoje dobe; razen sodobne filozofije je proučil vse druge vede, ki so se takrat gojile: poznal je vse latinske klasike (grških v tisti dobi v zapadni Evropi še ni znal nihče čitati), vso staro mitologijo, zgodovino, zlasti pa astronomijo. Študiral je — dobesedno — noč in dan. Zlasti tisti čas po smrti Beatričini (po letu 1290.); takrat je našel edino tolažbo v družbi pisateljev starodavnosti. Sam piše o svojem nočnem bedenju v 1. poglavju III. knjige Convivia: »O, koliko noči je bilo, da so oči drugih ljudi v spanju zaprte počivale, moje pa so nepremično zrle k bivališču moje Ljubezni!« In enako v 9. poglavju iste knjige: »Istega leta se mi je zgodilo, da sem s premočnim čitanjem vid takó utrudil in duhove vida (gli spiriti visivi) takó oslabil, da so se mi zvezde dozdevale vse zasenčene z belkastim, meglenim sojem. In ko sem dolgo ždel v temnih in hladnih prostorih in sem si teló očesa z mrzlo vodo hladil, sem izgubljeno moč spet zadobil, tako da sem se vrnil k prejšnjemu dobremu stanju svojega vida.« In ker je pesnik imel tudi silen spomin, kaj čuda, če skoro vsaka tercina razodeva njegovo učenost in načitanost, vendar

takó, da poezija ne trpi pod težo snovi. In zato treba — šestič — v svrhu lažjega razumevanja Commedie poznati tudi različne vede tiste dobe, predvsem tedanjo astronomijo. Še vedno je vladal — že od časa Platona in Aristotela — v glavah učenjakov Ptolemajev sestav, po katerem je bila zemlja središče svetovja, nad njo pa se je vrtilo devet nébesov, devet neizmernih, votlih, prosojnih, druga v drugi tičečih — rekli bi skoro — steklenih krogel (sfer), na katerih (prvih sedmih) so se zdeli pritrjeni planeti Mesec, Merkur, Venera, Solnce, Mars, Jupiter in Saturn; nébesi se vrté — se je tisti dobi zdelo — vsak dan okoli zemlje, dočim planeti v nasprotno smer počasi tekajo vzdolž ob svojih sferah, »kakor bi mravlja tekla ob kolesu, v nasprotno smer vrtenja« — kakor je zapisal zgoraj omenjeni učenjak Brunetto Latini v svojem Tesoro II 40. Osmi nébes je posut z zvezdami; deveti pa — so rekli starodavniki — ne nosi nobene zvezde, sestoji samo iz prosojne, svetle snovi in se zove kristalni nébes ali prvo okretno nebo (primum mobile): okreče se — so dejali — z nepopisno brzino ter kreče vseh osem, pod njim se vrtečih nébesov. A odkod dobiva ono samo svoje gibanje? »Onstran teh devetero nébesov stavijo katoličani deseto nebo, empyreum, kar hoče reči: ognjeno nebo; in trdijo, da je nepremično... To nebo daje gibanje prvookretnemu, ki se zato najhitreje kreče; zakaj vsaka točka devetega nébesa se silno želi združiti z vsako točko desetega, mirno počivajočega, in odtod tolika brzina; in deseto nebo je sedež onega najvišjega Boga, ki se sam sebe popolnoma spoznava; in je tudi sedež blaženih duhov, kakor uči sveta Cerkev, ki ne more trditi lažj; in tudi Aristoteles — se zdi — je tega mnenja za tistega, kdor ga prav razume, v 1. knjigi »o nebu in svetu«. Ta (deseti nébes) je najvišja zgradba sveta, ki je v njem obseženo svetovje in naprej, zunaj njega, ni nič več; in ni v prostoru, ampak je bil ustvarjen samo v prvem Umu, ki ga Grki zovejo Praum (πρωτονόος).« Takó razlaga Ptolemajev sestav, prilagoden krščanskemu naziranju srednjega veka, Dante sam v 4. poglavju II. knjige Convivia.

V tej točki — astronomiji — se je v 600 letih izza smrti Dantejeve pač največ spremenilo: ljudem one dobe je bila zemlja v sredi svetovja (geocentriško svetovno naziranje), nam izza Kopernika ni več, da, celo solnce nam ni več središče, temveč le stalnica med stalnicami. Pa razloček in razdor napram srednjemu veku gre še mnogo dalje, dalje: dočim ves krščanski svet še vedno z Dantejem vred trdno veruje — neglede na ovrženi Ptolemajev sestav — v nebesa, v večno življenje, v Previdnost, ki nad vsem stvarstvom vlada, je pa velik del modernega človeštva tudi to misel zavrgel, takó da — po tem nauku — plavamo na tem okroglovzbočenem zrcu, ki se imenuje zemlja, skozi praznino, skozi nič, brez cilja, brez namena, in s kakšnimi občutki? »Nad vsemi samoustvarjenimi razločki človeštva... lebdi kot grozopolna pošast občutje tragike našega bivanja, trpko ob-

čutje naše samote v vsemiru... Rojeni v skrivnostipolni temi, smo obdani od skrivnosti nič. Z našim planetom vred smo vrženi v tisto praznino, ki jo imenujemo svet; naša osamljenost v tem svetu je popolna, zvrhana ironija.« Takó piše Gorkij v uvodu k »Izdaji svetovnega slovstva«, ki jo je pričela sovjetska vlada, preračunjeni na 1500 zvezkov. (Cit. v Kath. Miss., Herder, 1921/22, štev. 1, 14. 19.) Če taki moderni ljudje Danteja čitajo — če, pravim — ga seveda s popolnoma drugimi očmi, kakor pa ga krščanskomisleč človek: onim je vsa ogromna zgradba Dantejevega trojnega kraljestva prazna, pusta sanja, jedro jim je samo ideja, da se mora človek nravno čistiti in usovrševati; krščanskemu čitatelju je pa tudi oni, tako čudovito plastično upodobljeni trojni svet vsaj »s le d sence zarje unstranske glori je«. — Tudi glede ostalih ved se je seveda vse temeljito spremenilo; tako n. pr. so takrat vse prirodoslovno znanje zajemali iz starih pisateljev, zlasti iz Plinija st. knjig »Historia naturalis«. Vendar, ako bi koga ščegetal pomilovalen nasmeh nad tistim prirodoslovjem, naj pazno čita samo Dantejeve prisposodobne, vzete iz prirode, bodisi iz rudninstva ali rastlinstva ali živalstva, ali iz optike (lomljenje žarkov), pa bo moral strmé priznati, da je znal Dante čudovito opazovati in da v tem prav nič ne zaostaja za mojstrom Homerom. Dà, časih se nam zdi, da je slutil bodoče iznajdbe, n. pr. tam v 17. spevu Pekla, kjer pripoveduje, kako ga je Gerion na svojem hrbtu nesel v špiralah skozi zrak doli v osmi krog, krog varalic, in kakšen občutek je imel ob tem pesnik:

Počasi doli plava zver, počasi...
a jaz, da kroži, spušča se, po vzgoni
spoznam le vetra, ki z lasmi igra si.

Tu se res zdi, kakor da je poet slutil vožnjo v aeroplanu! (Prim. tudi Čas, 1921/22, št. 1, slika str. 17!) — Dobro je končno — da poudarimo še eno vedo — da poznamo, če se hočemo vglobiti v Commedio, tudi vso dotedanjo zgodovino Italije, zlasti pa Firence, rodnege mesta pesnikovega. V tem oziru je dantologija prav v zadnjih letih silno napredovala, posebno odkar je nemški zgodovinar Robert Davidsohn objavil svojo »Zgodovino Firence« v dveh zvezkih, 1898—1908, seğajočo v 14. stoletje. »Šele sedaj poznamo v pravi luči razmerje Dantejevo napram rodnemu mestu in someščanom, šele zdaj razumemo dogodke onega tragičnega leta (t. j. 1301), ki ga je videlo na čelu vlade in pregnanega ter v smrt obsojenega, šele zdaj so nam jasni vzroki prognanstva, ki je bilo morda zadnji vir njegove velike pesnitve, ki se je z njo na svoj način nad domovino osvetil. Sploh gledamo sedaj Dantejevo zemeljsko življenje in njegovo osebnost v ostrejši luči.« (K. Federn, Dante und seine Zeit, 1916, str. VI.)

Število sedem igra v Commedii veliko vlogo; in takó naj se omejimo pri naštevanju koristnih predpriprav za nje čtivo na sedmico: treba je torej — sedmič — poznati življenje pesnikovo, od prvih početkov do konca, vse razne

vtise, ki jih je utegnil dobiti po dogodkih, osebah, krajih, osebnih doživljajih; čim podrobniše poznamo njegovo življenje, tem bolje bomo umeli pesnitev, ker »najboljši del našega genija sestoji iz — spominov«, je dejal že Chateaubriand.

Navedli smo torej sedem točk, ki sodijo v uvod v Commedio in ki jih v vsaki dobri izdaji v resnici tudi nahajamo. (Seveda bi jih našli lahko še nekaj, n. pr. poznavanje bistva tercine.) No, in sedaj, če se z vsemi temi predpogoji oborožimo, moramo kajne, pesnitev popolnoma razumeti? Dà, približno. Zakaj preostaja nam, da razumemo največje: bistvo pesnikovega genija. In kaj je to? Kaj je tisti ogenj njegove duše, ki ogreva srca še danes, po toliko sto letih, in z vedno večjo gorkoto? En sam odgovor dobimo na to vprašanje: Poeta nascitur. Pesnik se rodi. Pogled v bistvo genija, v delavnico njegovo, nam je zaprt, to je res; ali v neki stvari nam je mogoče približati se mu, priti mu prav, prav blizu, samo če hočemo: če si namreč prizadevamo, da občutimo, kar je on občutil, vso njegovo boleost in vso njegovo radost, njegove rane, njegov gnev, pa tudi njegovo vzhichenost. Dolžni smo mu to, ker najlepša mesta v pesnitvi njegovi so lirika, najsilnejša lirika. Prvo rano je dobil ob smrti Beatricini; rano za rano mu je sekalo potem življenje; videl je, da »rojaki ne ljubijo svoje matere, vanje upajoče«, videl je strašne razprtije med mesti in strankami, videl hude napake v Cerkvi, in

»te videl, grje videti napake,
je srcu rane vsekalo krvave.

S solzami v očeh je spoznal, da domovini ni druge rešitve razen v tem, da vsak posameznik spozna veličino svojih grehov ter nastopi pot očiščevanja, poboljšanja; občutil je žalost in sočutje tudi ob premnogh, ki jih je ljudska zloba ugonobila; občutil pa je radost ob tistih, ki so se proslavili z zmagó nad grehom.

»Dela velikih duhov so samo izraz, samo razodetje njih trpljenja« — ta izrek Jaroslava Vrchlickega velja v prvi vrsti o Danteju kot prvem pesniku nove dobe.

EMIL LEON. DR. IVAN PREGELJ. (OB PISATELJEVI SEDEMDESETLETNICI.)

Prihodniški ta spisek —, da govorim v Tavčarja samega slovesnem besédnem redu od včeraj in danes —, je precej osebna sodba o pripovedniku Tavčarju. Tudi nič ne dvomim, da bi primerneje sodila v tiste naše umetniške liste, ki jim je bil sedemdesetletni književnik sam duševni oče, urednik, sotrudnik in podpornik. Napisal pa sem svojo sodbo za »Dom in Svet« in sem prav storil, če je prav storil moj rojak veliki Šimen, ki ni hotel pisati v »Dom in Svet«, iz katerega se je šolal večji od Šimna — Oton, naš Prvi... za Francetom...